

התוועדות

כבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

אחרון של פסח, ה'תש"ל

חלק ד – י"ל לש"פ אחרי-קדושים, י"ג אייר, ה'תשע"ה

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים”

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים וחמש לבריאה

שבעים שנה להסתלקות-הילולא של כ"ק הרלו"צ ז"ל

מוקדש

לחיזוק ההתקשרות לנשיאנו

כ"ק אדמו"ר זי"ע

ולעילוי נשמת

הרה"ח הרה"י עוסק בצ"צ וכוי ר' נחמן ז"ל

בהרה"ח ר' פינחס ז"ל

סודאק

שליח כ"ק אדמו"ר זי"ע במדינת אנגלי

במשך חמישים וחמש שנה

נפטר י"ז סיון, ה'תשע"ד

ת. נ. צ. ב. ה.

בקשר עם יום סיום אמירת קדיש

ט"ז אייר, ה'תשע"ה

על ידי ולזכות משפחתו שיחיו

לאריכות ימים ושנים טובות ובריאות

הוספה

בי"ה, ט' אייר תשכ"ד
ברוקלין, נ.י.

הווי"ח אי"א נוי"מ עוסק בצ"צ וכו'
מוה"ר שמואל שי' חפר

שלום וברכה!

מצורף בזה העתק מכתבי למר יעקב שי' כהן, ראש המועצה של קרית אונו, בקשר עם הנחת אבן הפינה לתלמוד תורה בל"ג בעומר הבע"ל. מפי השמועה, וכן כפי שאמר לי הנ"ל, ישתתף עם רב בטקס זה, כנראה עכ"פ רב באיכות.

וכיון שחותנו (יבדל לחיים) הכיר את אחי ע"ה, יוכל לדעת ממנו פרטים השייכים להענין, שלכן, כאמור במכתבי, הצעתי להזמין. ובטח תהי' הזדמנות לנאום וכו' ויוכל גם זה לנצל בכיוון המתאים.

בברכה להצלחה ולבשורות טובות בהנ"ל ובשאר העניינים

מ. שניאורסאהן

מצילום האגרת. נדפסה בתשורה (חפר, תשע"ה).
מוה"ר שמואל שי' חפר: אגרות נוספות אליו — אג"ק חכ"ח אגרת יתתיג, ובהנסמן בהערות שם. מכתבי למר יעקב שי' כהן: אג"ק חכ"ג אגרת ח'תתיד. — מר יעקב כהן זה, שהי' ידיד קרוב של הווי"ח אי"א נוי"מ ובעל מדות ישראל ארי' ליב ז"ל — אחיו של רבינו, החליט להנציחו ע"י הקמת תלמוד תורה שייקרא על שמו — רעיון שאף העלה בעת ביקורו אצל רבינו. עתה, בהתקרב מועד הנחת אבן הפינה של התלמוד תורה, ביקש מר יעקב כהן במכתבו — שרבינו ישלח נציג אשר ישתתף בהתגייה. על בקשתו זו — כותב לו רבינו (אג"ק שם) ש"בהמשך לשיחתנו, וכן לתוכן מכתבו זה, הנה אחד מעסקני החינוך החב"דים הוא מר שמואל שי' חפר, מנהל בי"ס המקצועי והסמינר בכפר חב"ד, ואנשי משפחתו הכירו (להבדיל מחל"ח) את אחי ע"ה עוד ברוסיה ולאחרי זה באה"ק ת"ו. זאת אומרת שמתאים מר חפר שי' מכל הנקודות להשתתף בחגיגת הנחת אבן הפינה".
שחותנו: של הנמען — מוה"ר חיים יוסף רוזנבלום.

בס"ד.

פתח דבר

לקראת ש"פ אחרי-קדושים, י"ג אייר הבעל"ט — הננו מוציאים לאור חלק רביעי מהתוועדות אחרון של פסח ה'תש"ל, הנחה בלתי מוגה (חלק ראשון י"ל לימים ראשונים דחה"פ; חלק שני לימים אחרונים דחה"פ; חלק שלישי לש"פ תזריע-מצורע).

*

בתור הוספה — מכתבים (תדפיס מ"אגרות-קודש", שמכינים עתה לדפוס).

*

ויה"ר שנזכה תיכף ומיד ממש לקיום היעוד "הקיצו ורננו גו'", ומלכנו נשיאנו בראשם, וישמיענו נפלאות מתורתו, "תורה חדשה מאתי תצא".

ועד הנחות בלה"ק

ט' אייר, ה'תשע"ה,
שבעים שנה להסתלקותהילולא של כ"ק הרלו"צ ז"ל
ברוקלין, נ.י.

©

Published and Copyright 2015 by
LAHAK HANOCHOS INC.

788 Eastern Parkway Suite #408 Brooklyn, New York 11213

Tel. (718) 604-2610

info@lahak.org • http://www.lahak.org

The Kehot Logo is a trademark of Merkos L'inyonei Chinuch.

5775 • 2015

Printed in the United States of America

נדפס באדיבות דפוס
The PrintHouse

538 Johnson Ave. Brooklyn N.Y. 11237
(718) 628-6700

נסדר והוכן לדפוס
על ידי חיים שאול בן חנה
בדפוס „ועד הנחות בלה"ק"
(718) 604-2610

נדפס בסיוע ולזכות יצחק בן לאה וזוגתו רבקה ויקה בת רחל ומשפחתם שיחיו

ולהעיר, שבנוגע למנהג לומר שיר השירים בשבת חול המועד פסח²⁵⁰ — "אם אין שבת בחול המועד, קורין שיר השירים באחד משני ימים טובים האחרונים שחל להיות בשבת"²⁵¹, והיינו לפי ששיר השירים הו"ע קבוע, "לפי שיש בה מענין יצי"מ"²⁵⁰ (ושייך גם למ"ת הקשורה עם יצי"מ, כמ"ש²⁵² "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה"), ולכן, משתדלים תמיד לקרוא שיר השירים בפסח; משא"כ בנוגע להפטרות עצמות היבשות (וכן ההפטרות במלחמת גוג ומגוג), שאמירתה בשבת חול המועד אינה בכל שנה, כיון שזהו ענין חד-פעמי.

לט. ובפנימיות הענינים:

מציאות כזו ש"אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקוותנו נגזרנו לנו" — ח"ו שיהי' זה מידי שנה בשנה, שהרי יהודי אינו יכול ואינו רוצה להיות נפרד מהקב"ה (כפתגם רבינו הזקן²⁵³), והוא מוכן למסור נפשו על קידוש השם²⁵⁴, וא"כ, מציאות כזו שיאמרו "יבשו גו' נגזרנו גו'" הו"ע היוצא מן הכלל!

אמנם, גם כאשר יש מציאות רחוקה כזו, אומר הקב"ה "הנה אני פותח וגו'" (כנ"ל סל"ה), עד ש"ויחיו ויעמדו על רגליהם חיל גדול מאד מאד", וע"ד מ"ש רש"י על הפסוק²⁵⁵ "ונפל ממנו רב", "כל מה שיפול מהם ואפילו הוא יחידי חשוב לפני רב", שלכן, כדאי "להרעיש" ("אויפשטורעמען") את העולם כולו אפילו בשביל יהודי אחד בלבד²⁵⁶.

ועד שפועלים שהקב"ה מוליך את כל בני" לארץ טובה ורחבה, בביאת משיח צדקנו, כפס"ד הרמב"ם²⁵⁷ שדוקא הוא יקבץ נדחי ישראל, בקרוב ממש.

* * *

(250) שו"ע אדה"ז שם סי"ז.
 (251) שם סי"ח.
 (252) שמות ג, יב.
 (253) ראה אג"ק אדמו"ר מוהרי"צ ח"ד ע' שפד (נעתק ב"היום יום" כה תמוז). שם
 ע' תקמו (נעתק ב"היום יום" כא סיון). ועוד.
 (254) תניא פי"ח"ט.
 (255) יתרו יט, כא.
 (256) חסר קצת (המו"ז).
 (257) הלי' מלכים ספ"א.

לא. דובר לעיל (במאמר¹⁹⁰) אודות מ"ש בהפטרות¹⁹¹ "ויצא חוטר מגזע ישי וגו' ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה'", ד' פעמים "רוח" — שאינא בזהר¹⁹², שענין זה קשור עם מ"ש בנבואת העצמות היבשות¹⁹³: "מארבע רוחות בואי הרוח וגו'". והנה, כיון ש"תורה אחת לכולנה"¹⁹⁴, בהכרח לומר, שמאמר הזהר הנ"ל יש לו מקור גם בנגלה דתורה¹⁹⁵.

ובהקדמה — שהשייכות שבין חלקי התורה מודגשת בכך שנקראים בשם נסתר ונגלה, פנימיות וחיצוניות, שמזה מובן, שכל ענין שישנו בנגלה דתורה ישנו גם בנסתר דתורה, וכל ענין שישנו בפנימיות התורה ישנו גם בחיצוניות התורה.

ועאכ"כ בנוגע לספר הזהר, שנתחבר ע"י רשב"י, שגדלה ביותר מעלתו בנגלה דתורה, כפי שמצינו בגמרא¹⁹⁶ שעל כל קושיא שהקשה רבי פנחס בן יאיר [שהי' מגדולי התנאים, ובפרט לפי ההכרעה שהי' חותנו של רשב"י (כידוע ב' הגירסאות בזה)¹⁹⁷, כך, שהיתה אצלו גם המעלה ד"רוב שנים יודיעו חכמה"¹⁹⁸], "הוה מפרק לי' רשב"י עשרין וארבעה פירוקי" — הרי בודאי שכל הענינים שנאמרו בזהר מתאימים גם ע"פ נגלה דתורה.

ובנוגע לענינינו — השייכות של העצמות היבשות לנבואת הגאולה מובנת בפשטות הכתובים:

בנבואה ע"ד העצמות היבשות נאמר¹⁹⁹: "כה אמר ה' .. הנה אני מביא בכם רוח וחייתם", וכפי שהי' בפועל: "ותבוא בהם הרוח" ("מארבע רוחות") ויחיו ויעמדו על רגליהם חיל גדול מאד מאד²⁰⁰ — ב"פ מאד, כמבואר גודל העילוי שבזה בלקו"ת פ' שלח²⁰¹, בפירוש הכתוב²⁰² "טובה הארץ מאד מאד".

ובהמשך הנבואה²⁰³: "העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אומרים יבשו עצמותינו וגו'", ועל זה אומר הקב"ה "הנה אני פותח גו' ונתתי רוחי בכם וחייתם וגו'"²⁰⁴.

(190) איוב לב, ז.
 (191) ישע"י יא, א ואילך.
 (192) ח"ג קל, ב.
 (193) יחזקאל לז, ט.
 (194) תניא רפמ"ד. ספמ"ו.
 (195) ראה גם...
 (196) שבת לג, ב.
 (197) ראה סדה"ד ערך ר' פנחס בן יאיר.
 (198) יחזקאל שם, ה.
 (199) שם, יו"ד.
 (200) לח, ג.
 (201) שלח יד, ז.
 (202) יחזקאל שם, יא.
 (203) שם, יב"ד.

והפירוש הפשוט בזה — שהקב"ה מוציא את בני מהגלות אל הגאולה, שאז יהיו במעמד ומצב ד"וחייתם", כיון שתהי' גאולה שאין אחרי' גלות. ועפ"ז מובנת השייכות של נבואת העצמות היבשות לנבואה אודות ביאת המשיח, "ויצא חוטר מגזע ישי וגו' ונחה עליו רוח ה' וגו'".

לב. אך עדיין צריך להבין: מדוע צריכים לפעול אצל בני ענין החיות — "וחייתם" — בה בשעה שבני נקראים חיים, כמארז"ל²⁰⁵ "עשרה נקראו חיים .. ישראל נקראו חיים" !

אך הענין יובן מהמשך מארז"ל הנ"ל שמביא ראי' לכך שישראל נקראו חיים — "שנאמר²⁰⁶ ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום", ומזה מובן, שכאשר חסר בהדביקות בהקב"ה, אזי חסר בענין החיות.

וכמסופר בגמרא בסוף מסכת ברכות²⁰⁷ אודות רבי עקיבא ש"הי' מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה" גם בשעה ש"גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה", בהסבירו זאת ע"פ משל לדגים שחייבים להיות במים ששם מקום חיותם, ודוגמתו בנמשל, שבני חייבים לעסוק בתורה "שכתוב בה²⁰⁸ כי הוא חיך ואורך ימך"; וכן אמרו רז"ל²⁰⁹ "למה נמשלו בני אדם כדגי הים, לומר לך, מה דגים שבים כיון שעולין ליבשה מיד מתים, אף בני אדם כיון שפורשין מדברי תורה ומן המצות מיד כו'". ועפ"ז יש לבאר דיוק הלשון "יבשו עצמותינו" — שהרי כל המשלים שבתורה הם בתכלית הדיוק²¹⁰ — שזהו בהתאם להנמשל ש"העצמות האלה כל בית ישראל המה", וכיון שחיותם של בני היא בהיותם במים, "אין מים אלא תורה"²¹¹, הרי מובן שהמצב ההפכי הוא באופן של יובש — "יבשו עצמותינו", "עצמות היבשות".

לג. ובפרטיות יותר:

"יבשו עצמותינו" — מורה על מעמד ומצב שיהודי רחוק מן התורה, שהיא חיותו, כמו דג שחיותו היא מי הים.

וענין זה הוא אצל כל אחד לפי ערכו: יש כאלו שעבורם מספיק "פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית", כדברי הגמרא במסכת מנחות²¹²: "אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית, קיים מצות לא²¹³

(210) ראה גם תו"מ חנ"ד ע' 202. וש"נ.

(211) ב"ק יז, א. וש"נ.

(212) צ"ט, ב.

(213) יהושע א, ח.

(205) אבות דר"ג ספ"ד.

(206) ואתחנן ד, ד.

(207) סא, ב.

(208) ס"פ נציבים.

(209) ע"ז ג, ב.

ובחודש ניסן גופא — הרי זה שייך במיוחד לחג הפסח: צמיחת עשב השדה היא גם ללא ריבוי גשמים, ועד שאפילו ללא גשמים כלל, יכולה להיות צמיחת עשב הארץ — ע"י הטל.

והרי ענין הטל שייך במיוחד לחג הפסח, כדאיתא בפרקי דר"א²⁴⁶ שבו "אוצרות טללים נפתחים", וגם הברכה "ויתן לך האלקים מטל השמים"²⁴⁷ היתה בחג הפסח, ולכן אומרים תפלת (וברכת) טל ביום א' דחג הפסח.

וענין ה"טל" שייך במיוחד לתחיית המתים — כלשון חז"ל²⁴⁸ "טל שעתיד להחיות בו את המתים".

לח. ויש להוסיף ולבאר הטעם שבחג הפסח גופא מפטירין העצמות היבשות — לא ביו"ט עצמו (שני ימים הראשונים או שני ימים האחרונים), אלא בשבת חול המועד (אע"פ שלעת עתה לא מצאתי זאת בפירושו):

שני ימים הראשונים ושני ימים האחרונים ישנם בחג הפסח בקביעות, בכל שנה, משא"כ שבת חול המועד אינו ענין קבוע בכל שנה, שהרי כאשר יום ראשון של חג הפסח חל בשבת, אזי אין שבת חול המועד.

ולכן: הענינים הקבועים שחיוכם מידי שנה בשנה — נתתקנו בימי הפסח שהם בקביעות בכל שנה ושנה; ואילו בשבת חול המועד שאינו דבר קבוע, נתתקנה אמירת ההפטרה דעצמות היבשות, הקשורה עם תחיית המתים, שתהי' דבר חד-פעמי.

[ועד"ז בנוגע למלחמת גוג ומגוג²⁴⁹ שכיון שעתידה להיות בתשרי מפטירין בה בשבת חול המועד סוכות — שכיון שתהי' דבר חד-פעמי, אין מפטירין בה בימי המועדים שהם בקביעות בכל שנה ושנה, כי אם בשבת חול המועד, שאינו קבוע בכל שנה ושנה, שהרי יש שנים שקביעותם היא באופן שאין בהם שבת חול המועד סוכות].

מ"ש (תהלים קכה, ב) "ירושלים הרים טובי לה", ועד"ז בנוגע לביהמ"ק (כפי שמצינו שירושלים כולה נקראת בשם "מקדש" (פיה"מ להרמב"ם ר"ה רפ"ד)) — כדאיתא במדרש (במדב"ר פ"א, ג) "אילו היו אומות העולם יודעים מה הי' המקדש יפה להם (כמודגש בחג הסוכות שבו מקריבים שבעים פרים כנגד שבעים אומות העולם) (סוכה נה, ב) קסטריות היו מקיפים אותה כדי לשומרו"; ומהסיבוב לטוב נשתלשל הסיבוב שלא לטוב — סיבוב ירושלים במלחמת גוג ומגוג.

(246) ספ"ל ב.

(247) תולדות כז, כח.

(248) שבת פח, ב. וש"נ. הובא בתניא

ספ"ל ו.

(249) בענין זה נזכר גם אודות הגוים

שיתאספו למלחמה סביבות ירושלים (ראה זכרי' יד, ב ואילך) — שהסיבוב דירושלים שלא לטוב אינו יכול להיות אא"כ ישנו תחילה סיבוב לטוב (שהרי מציאות הרע אין לה קיום מצד עצמה, אא"כ יש דוגמתה בצד הטוב, אלא כדי שיהי' ענין הבחירה צ"ל גם בצד ההפכי) — שזהו

ועז"נ "הנה אני פותח וגו' ונתתי רוחי בכם וחייתם" — "אני" דייקא, היינו, שהקב"ה בעצמו מחי' אותו.

וזהו כללות הענין דתחיית המתים, שעל זה אמרו רז"ל²³⁹ "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא", אפילו אלו ש"אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקוותנו נגזרנו לנו".

לו. וביאור השייכות של נבואת העצמות היבשות לחג הפסח:

איתא בשו"ע²⁴⁰ (בשם רב האי גאון) ש"בשבת שחל בחול המועד פסח מפטירין העצמות היבשות .. לפי שתחיית המתים עתידה להיות בניסן" (ועד"ז "בשבת של חול המועד סוכות מפטירין במלחמת גוג ומגוג" שעתידה להיות "בתשרי")²⁴¹.

אך עדיין אינו מובן: אם משום ש"תחיית המתים עתידה להיות בניסן" — הרי בניסן יש שלושים יום, ולמה מפטירין העצמות היבשות בשבת חול המועד פסח דוקא?

לז. ובהקדם מקור הדברים בנוגע להשייכות דתחיית המתים לחודש ניסן:

מצינו בגמרא במסכת סנהדרין²⁴² שאפילו "קליאופטרא מלכתא .. אמרה ידענא דחיי שכבי (שהמתים חיים), דכתיב²⁴³ ויציצו מעיר כעשב הארץ".

וכיון שהדוגמא שהובאה בתורה על תחיים המתים היא מצמיחת עשב הארץ, צריכה דוגמא זו להיות מתאימה בכל הפרטים (ואע"פ שידוע מ"ש הרמב"ם²⁴⁴ שהמשלים שבתורה אינם חייבים להיות מתאימים בכל הפרטים, אלא רק בנוגע לפרט שאודותיו הובא משל זה — הרי ישנם החולקים עליו ואומרים שהמשל מוכרח להיות מתאים בכל הפרטים²⁴⁵).

ובכן: הזמן של צמיחת עשב הארץ הוא בחודש ניסן — חודש האביב (לאחרי סוף החורף). ומזה מובן שגם תחיית המתים — שנמשלה לצמיחת עשב הארץ — תהי' בחודש ניסן.

ויש לומר, שדברי הגמרא הנ"ל שתחיית המתים נמשלה לצמיחת עשב הארץ היא המקור לכך שתחיית המתים תהי' בחודש ניסן.

ימוש גו' יומם ולילה"; ויש מי שלומד תורה כמה שעות במשך היום, אלא שמבטל רגע אחד מלימוד התורה, ובגלל זה נאמר עליו²¹⁴ "כי דבר ה' בזה גו' הכרת תורת וגו'" — היפך החיים — בעוה"ז ובעוה"ב. אבל עצם השייכות של יהודי ללימוד התורה היא אצל כל בני" בשוה.

וזהו המעלה שבלימוד התורה לגבי קיום המצוות — שבנוגע לקיום המצוות יש חילוקים בין אנשים לנשים, כהנים ליום וישראלים, משא"כ בנוגע לתורה אין חילוקים, כי, גם נשים, אף שאינן חייבות בלימוד התורה מצד מצות תלמוד תורה, הרי "גם הנשים חייבות ללמוד הלכות הצריכות להן לידע אותן .. וכל מצות עשה שאין הזמן גרמא וכל מצות לא תעשה"²¹⁵, ועאכו"כ שאין חילוקים בין כהנים ליום וישראלים, שהרי גם ישראלים לומדים הלכות כהונה, וכן כהנים לומדים הלכות הפרשת תרומה ופדיון בכור, אף שלא נתחייבו בזה.

והענין בזה — כמבואר בספרים²¹⁶ שרמ"ח מצות עשה הם בדוגמת רמ"ח אברים, שבהם יש חילוקים מן הקצה אל הקצה, מהראש עד לרגל; ואילו התורה — נוסף על היותה אחת מרמ"ח מצות עשה, ומצד זה יש חילוקי מדריגות באופן החיוב דלימוד התורה, ועד שנשים פטורות ממצות לימוד התורה — הרי היא בדוגמת הדם שממשיך חיות ע"י מרוצתו בכל האברים בשוה.

ולהעיר, שכללות הענין דלימוד התורה נוגע במיוחד בזמן הגלות, כמובן ממאמר²¹⁷ "מצינו שויתר הקב"ה על עבודת כוכבים ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים, ולא ויתר על מאסה של תורה, שנאמר²¹⁸ על מה אבדה הארץ .. על עזבם את תורת";

ובזה גופא — כפי שמפרש רבינו יונה²¹⁹ בדברי הגמרא²²⁰ ש"לא היו מברכים בתורה תחילה", ש"ודאי היו עוסקין בתורה תמיד .. (אלא) שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כ"כ שיהא ראוי לברך עלי", והיינו, שלימוד התורה צריך להיות מתוך הכרה בחיבות התורה המודגשת בנוסח ברכת התורה (ללא השכלות עמוקות, אלא בפשטות): "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו" (ולא בגלל שלא היתה לו ברירה אחרת, כיון ש"החזירה הקב"ה על כל אומה ולשון ולא קבלוה"²²¹), ומסיימים: "נותן

(214) שלח טו, לא. וראה סנהדרין צט, פ"א ה"ז.
 סע"א. (218) ירמ" ט, יא"ב.
 (215) הלי' ת"ת לאדה"ז ספ"א. וש"נ.
 (216) ראה לקו"ת במדבר יג, א. ובכ"מ.
 (217) פתיחתא דאיכ"ר ב. ירושלמי חגיגה
 (219) נדרים פא, א.
 (220) ע"ז ב, ב.
 (221) ע"ז ב, ב.

(239) סנהדרין ר"פ חלק.
 (240) ראה שו"ע אדה"ז או"ח סת"צ סט"ז.
 (241) ראה גם תו"מ חנ"ד ע' 139 ואילך.
 (242) צ, סע"ב (ובפרש"י).
 (243) תהלים עב, טז.
 (244) בפתיחה למו"ג בדרך השני.
 (245) ראה הנסמן בלקו"ש חט"ז ע' 529.
 וראה גם תו"מ חל"ג ס"ע 226.

התורה" (לא כמו בהתחלת הברכה "נתן", לשון עבר, אלא "נותן"), לשון הוה²²², כיון שהקב"ה הוא למעלה מהזמן, וכן התורה היא למעלה מהזמן. אמנם כאשר חסר בהשייכות של יהודי עם התורה, הרי זה מעמד ומצב ש"יבשו עצמותינו" — "עצמותינו" דייקא, שהרי גדר של "אבר" הוא שיש לו עצם²²³, וכאשר חסר בענין החיות שנמשך ע"י הדם, שזהו"ע התורה, הרי זה מעמד ומצב ש"יבשו עצמותינו".

לד. ויש להוסיף ולבאר הדיוק בפרטי הענינים שבהמשך הכתוב (לאחרי "יבשו עצמותינו") — "אבדה תקוותנו נגזרנו לנו":

ובהקדים — שגם כאשר יהודי נמצא במעמד ומצב ש"יבשו עצמותינו", אין זה כמו דג שפורש מן הים שחשוב כמת לאחרי שנמצא מחוץ למים משך זמן ששוב לא יועיל שיחזירוהו למים²²⁴ — שהרי אצל יהודי לא שייך מעמד ומצב כזה, כיון שיכול לשוב בתשובה, ולא עוד אלא שבשעת החטא גופא "ישראל הוא"²²⁵, כך, שאפילו אם יהודי חי שמונים שנה (יותר אפילו מ"ימי שנותינו בהם שבעים שנה"²²⁶) מחוץ למים, במעמד ומצב שהוא היפך התורה, יכול לשוב בתשובה, כיון ש"תשובה קדמה (לא רק לאדם החוטא, אלא גם) לעולם"²²⁷, ועד כדי כך, שאפילו בנוגע ל"אחר" ש"שמע מאחורי הפרגוד שובו בנים שובכים חוץ מאחר"²²⁸, הועילה תשובה ע"י ש"דחק ונכנס"²²⁹.

אמנם, במה דברים אמורים — כאשר ישנה אצלו הידיעה וההכרה שביכלתו לשוב בתשובה, משא"כ כאשר חושב שכיון שכבר עברו ריבוי שנים מאז שהתנתק מה"מים חיים" של התורה, שוב אין לו תקווה: "אבדה תקוותנו".

זאת ועוד:

גם כאשר "יבשו עצמותינו" ו"אבדה תקוותנו" — עדיין לא אבוד, כל זמן שנמצאים בין יהודים, שאז בודאי ימצא יהודי שיקיים את הציווי "ואהבת לרעך כמוך", ויעשה כל התלוי בו להחזירו לתומ"צ.

והענין בזה:

אמרו רז"ל²³⁰ "אכל בי עשרה שכינתא שריא". ומשמעות הלשון

222 ראה של"ה כה, א. לקו"ת תזריע כג, א. ובכ"מ.
223 ראה אנציק' תלמודית (כרך א) ערך אברים בתחלתו (ריש ע' קיד). וש"נ.
224 ראה עוקצין פ"ג מ"ח.
225 סנהדרין מד, רע"א.

226 תהלים צ, יו"ד.
227 ראה פסחים נד, א. ועוד.
228 חגיגה טו, א.
229 ראה ת"מ כ"ו ע' 186. וש"נ.
230 סנהדרין לט, א.

היא — שהענין דשכינתא שריא במעמד עשרה מישראל הוא גם כאשר אין עוסקים בתומ"צ, וכמפורש באגה"ק²³¹: "אף שאינם מדברים בדברי תורה" (שהרי "עשרה שיושבין ועוסקין בתורה שכינה שרוי' ביניהם"²³² הוא ענין בפני עצמו, ואילו כאן מדובר אודות השראת השכינה אפילו בשעה שאינם עוסקים בתומ"צ).

ומבואר בזה²³³ — שהתועלת מהשראת השכינה במעמד עשרה מישראל היא, שע"י נמשך מלמעלה תוספת כח וסיוע בעבודתו, הרהורי תשובה וכו', והיינו, שאפילו אלו שעד אתמול ואפילו עד הרגע שלפנ"ז היתה הנהגתם היפך התומ"צ, פועלת עליהם השראת השכינה שיפלו להם הרהורי תשובה.

ועוד זאת, שבכל הענינים שנוגעים לרבים, ובכלל זה גם ענין הגאולה, הן גאולה כללית, והן גאולה מצרה פרטית, הולכים אחר הרוב, והרוב מכריע שתהי' גזירה לטובה, והקב"ה ישפיע טוב בגשמיות וברוחניות, כולל גם — שיערה עליו רוח ממרום וישוב בתשובה.

אמנם, במה דברים אמורים — כשאינו פורש מדרכי הציבור, אבל כשפורש מדרכי הציבור, הנה נוסף לכך שענין זה גופא נחשב לחטא²³⁴, הרי בכך מראה שאינו חלק מהרוב, וכיון שכך, לא תועיל לו הכרעת הרוב, וכמו בדיני תערובות, שהביטול ברוב הוא רק כאשר המיעוט והרוב נמצאים ביחד (במקום, או בידיעת האדם²³⁵), משא"כ כשאינם ביחד, אזי לא מועילה הכרעת הרוב.

וזהו שמסיים בכתוב (לאחרי "יבשו עצמותינו ואבדה תקוותנו") — "נגזרנו לנו", היינו, שמכרית ומפריד את עצמו ופורש מן הציבור, שאז אין שום דבר שיכול להועיל לו.

לה. אמנם, גם מי שחטא ופגם ועבר את הדרך כו', ועד למעמד ומצב ש"יבשו עצמותינו ואבדה תקוותנו נגזרנו לנו" — הנה גם אז אומר הקב"ה "ביד חזקה גוי אמלוך עליכם"²³⁶, וכמארז"ל²³⁷ ש"הקב"ה מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות כהמן .. ומחזירן למוטב", שזהו לפי ש"לא ידח ממנו נדח"²³⁸.

231 סכ"ג (קלו, ב).
232 אבות פ"ג מ"ו.
233 ראה דרמ"צ פג, ב. המשך תער"ב.
ח"א ס"ע קכה ואילך.
234 ראה תענית יא, א.

235 ראה לקו"ש חל"ח ע' 61.
236 יחזקאל כ, לג.
237 סנהדרין צז, ב.
238 ע"פ שמואל"ב יד, יד. הלי' ת"ת לאדה"ז פ"ד סה"ג. תניא ספלי"ט.